

Посилання

1. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К.: НДТІАМ–Головкивархітектура, 2002. – 593 с.
2. Новаківська Н.П. Педагогічна діяльність архітектора Андрія Квасова на Україні / Н.П. Новаківська // Питання історії архітектури та будівельної техніки України. – К: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1959. – 303 с.
3. Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Кн. 7. – Чернигов: Типография Г.Л. Шапиры, 1873. – 455 с.
4. Пуцко В.В. Маловідома споруда А. Квасова в Україні / В.В. Пуцко // Архітектурна спадщина України. – Т. 3. – Ч. 1. – К.: Видавництво «Українознавство», 1996. – 270 с.
5. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К.: Українська радянська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1990. – 1006 с.

Юрченко С.Б. Несколько документов о деятельности Андрея Квасова в Глухове

В статтє идѣт речь о нововьявленном чертеже Андрея Квасова.

Ключевые слова: архитектура Гетманщины, Андрей Квасов, украинское барокко.

Yurchenko S.B. A few documents are about activity of Andrii Kvasov in Hlukhiv

To the article speech goes about the draft of Andrii Kvasov.

Key words: architecture of Hetmanat, Andrii Kvasov, Ukrainian baroque

17.03.2015 р.

УДК 94(477):726:2-523.4

Ю.О. Коваленко

НОВІ ВІДКРИТТЯ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ЦЕРКВІ М. ГЛУХОВА

У статті стисло викладена історія створення та існування визначної сакральної споруди Гетьманщини – Святомиколаївського храму у місті Глухові. Наводяться результати останніх досліджень, зроблених під час реставраційних робіт, що проводилися і ще тривають.

Ключові слова: сакральна архітектура, елекція, анафема, поліхромні кахлі.

Темі вивчення пам'яток сакральної архітектури Лівобережної України XVII–XVIII ст. присвячені десятки досліджень визначних вітчизняних та зарубіжних учених. Її актуальність полягає у тому, що за останні десятиліття реставраторами та науковцями було здійснено ряд науково-дослідних та проектно-реставраційних робіт на багатьох пам'ятках сакральної архітектури доби Гетьманщини, в ході яких виявлена велика кількість невідомих раніше фактів та архітектурних особливостей досліджуваних об'єктів, з'явилися нові докази та обґрунтування щодо атрибуції

деяких пам'яток. Одними з перших авторів, хто ввів до наукового обігу матеріали по вивченню маловідомих архітектурних споруд Лівобережжя, були С. Таранушенко, М. Цапенко, Г.Н. Логвин. Ці дослідження продовжили та значно збагатили В. Вечерський, В. Пуцко, С. Юрченко.

Дана робота відкриває нові сторінки у вивченні історії визначної сакральної споруди Гетьманщини, збудованої у Глухові за часів гетьманування Івана Мазепи – церкви святого Миколая.

Миколаївській церкві, яка знаходиться у центральній частині сучасного м. Глухова на старовинному Радному майдані, присвячено ряд публікацій у науковій та популярній літературі. Чи не найпершим автором, хто вдався до опису Миколаївської церкви, був архієпископ Чернігівський і Ніжинський Філарет (в миру Д.Г. Гумилевський), відомий історик і богослов XIX ст. У своїй праці «Историко-статистическое описание Черниговской епархии» він подає не тільки стислий опис самого храму, а й перераховує святі реліквії, подаровані храму українськими гетьманами [1, 280]. Пізніше М.П. Цапенко [2, 137–138], В.В. Вечерський, В.Г. Пуцко [3, 249–262] присвятили свої роботи вивченню історико-архітектурної спадщини, пов'язаної зі Святомиколаївським храмом м. Глухова.

Точна дата побудови першої споруди Миколаївської церкви у м. Глухові невідома. Але вже у 1683 р. храм існував, оскільки саме цього року в універсалі гетьмана Івана Самойловича згадується священик Святомиколаївської церкви Максим Софонович [4, 92]. У 1684 р. гетьманом Самойловичем церкві було подаровано Євангеліє у срібній оправі [1, 280]. Первісно вона була дерев'яною, але опису її зовнішнього вигляду ми не маємо. Ймовірно вона була знищена пожежею, що охопила глухівський замок 1685 року [4, 353]. За контрактом, укладеним вищезгаданим священиком Максимом Софоновичем із майстром Матвієм Єфимовим, на місці старої дерев'яної церкви у 1693–1695 рр. була збудована нова, мурована. Замовником виступав глухівський сотник Василь Федорович Ялоцький (1678–1696 рр.) [5, 353]. При цьому, як доводить В. Вечерський, автор ряду фундаментальних праць з історії української архітектури, Миколаївська церква у Глухові – єдина з багатьох церков, збудованих М. Єфимовим, що збереглась до нашого часу [5, 355]. Її освятив святий Димитрій Ростовський (Туптало), який на той час був ігуменом Глухівського Петропавлівського монастиря [6, 63].

Спочатку храм був тридільний, триверхий, без мурованої дзвіниці. На плані Глухова 1750 р. він позначений як «Церковь каменная Николая Чудотворца и к ней принадлежащая калаколня деревянная». Хоча Миколаївська була не єдиною

мурованою церквою у місті, все ж місце, де вона знаходилась, – центральний Радний майдан – зумовило у подальшому її значимість як головного соборного храму Глухова, а пізніше – і Гетьманщини [7, 214].

У зв'язку з подіями Північної війни першої половини XVIII ст. після знищення військами О. Меншикова Батурина – резиденції І. Мазепи – Глухів стає резиденцією нового гетьмана, Івана Скоропадського. Елекція (обрання на гетьманство) І. Скоропадського відбулась 17 листопада (за новим стилем) 1708 р. на головному Радному майдані міста. 20 листопада, одночасно у двох церквах (московському Успенському соборі та глухівській Миколаївській церкві), проходила церемонія церковного прокляття – анафема гетьмана Івана Мазепи [7, 218]. У соборній Миколаївській церкві у присутності самого царя Петра I, урядників та великої кількості народу, зігнаного для споглядання, як пише автор «Історії Русів», «явища страшного, до того ще в Малоросії небувало», духовенство, вдягнене у чорний одяг, тримало в руках свічки чорного кольору. З «личини» Мазепи було зірвано «всю кавалерію», тобто орденські відзнаки, й зі словами «Анафема!» головуєчий єпископ ударив ляльку у груди жезлом, а потім кинув опудало до рук катові, який волочив його вулицями міста й повісив на шибениці [8, 42].

Елекція наступного гетьмана – Данила Апостола – також проходила безпосередньо під стінами та у Миколаївській церкві. Відбувалася ця подія на свято Покрови 1727 року. «А того гетьмана вибрання відправлялась церемонія таким порядком. Сентеврія 31 дня перед святом Покрови пресвятої Богородиці, в день суботній, відправлений від пана міністра Наумова офіцер з котлами і з двома сурмачами рано оголошувати указ, щоб весь народ 1 октоврія рано, як сигнал з трьох гармат учиниться, збирався в місто на елекцію гетьманську. Офіцер з оголошенням того указу їздив по всьому місту Глухову, по фільварках і по полках Козацьких, у полі стоячих, б'ючи на котлах і на сурмах віват виграваючи. І того ж дня надвечір велено всіх полків полковим осавулам зібратися в місті для прийому місць, які від церкви Святого Миколи всім полкам, де якому стояти, розміряні і кілочками означені. А на свято Покрови пресвятої Богородиці і октоврія 1, як став світ, дано сигнал з міста пострілом з трьох штук армат. І стали всі полки в чотири лави зі зброєю і пішо на вказаних місцях від церкви святого Миколи колом, повз церкву ринкову Святого Пророка Іллі. А в тому полі від західних церковних микільських дверей стояв полк гарнізонний Глухівський солдатський, а від нього шеренгою стояли полки козацькі, а, замикаючи коло, від олтарної стіни стояв полк Миргородський. А при дверях церковних північних стояли архієреї, архимандрити та інші духовні. І всередині того

Рис. 1. Миколаївська церква на плані Глухова 1746 року

ж кола, ближче до північних церковних дверей, поставлено стіл, сукном червоним накритий, і побіч нього спеціально зроблені східці дерев'яні. І побіля того столу оподаль поставлено кількох з оружжям солдат, для того щоб до столу народ не тиснувся... І так новообраний гетьман Данило Апостол (вступивши на той же стіл, на якому читана монарша грамота, і вотум через пана міністра питано) дякував усьому війську, на всі сторони кланяючися, і пішов у церкву святого Миколи на службу Божу і всі за ним, на елекції що були присутні, старшини, перші особи духовні і світські» [9, 220–221]. У 1734 р., після смерті гетьмана, його відспівували також у Миколаївській церкві [1, 280].

Храм був свідком й урочистого приїзду та посвячення на гетьманство останнього гетьмана України – графа Кирила Григоровича Розумовського. Формально проголошений гетьманом ще 22 лютого 1750 р., він прибув до Глухова на початку липня 1751 р., щоб за старою традицією отримати символи влади саме у гетьманській столиці. Відразу ж після зустрічі гетьмана, вся процесія попрямувала до Миколаївської церкви, навколо якої при параді стояв Глухівський полк. Урочисту церемонію було призначено на 13 липня. Після видовищної ходи новообраного гетьмана зі всім своїм почтом у супроводі старшин, запорозьких козаків, під звуки оркестру та гарматну й рушничну стрілянину, всі зайшли у Миколаївську церкву. Сюди ж було внесено й покладено на стіл, укритий персидським

Рис. 2. План Глухова 1750 р.

килимом, гетьманські клейноди: праворуч – булаву, ліворуч – печатку, а посередині – жалувану грамоту [8, 110–122].

За час існування церква св. Миколая зазнала різного роду перебудов, та все ж таки в загальних рисах зберегла свій автентичний вигляд, який мала ще наприкінці XVII ст. Протягом XVIII ст. вона кілька разів змінювала своє архітектурне обличчя. Так на плані Глухова 1746 р. видно ряд прибудов як з північного, так і з південного боку храму (Рис. 1), але на плані 1750 р. цих прибудов вже не спостерігаємо (Рис. 2). Можливо останній є більш схематичним і не відображає в деталях всі особливості будівлі, але не виключено, що внаслідок великої пожежі 1748 р., яка знищила всю центральну забудову міста, церква втратила прибудови, позначені на плані 1746 р. Архівні документи підтверджують той факт, що храм, хоча й вцілів серед небагатьох споруд міста, все ж таки неабияк постраждав: «...мая 23 во время случившагося пожара св. Николая церковь каменная, как и прочие внутри города обретающиеся все до единой и заградская Преображенская, сгорела...» [1, 280]. Після 1748 р. храм у черговий раз реконструювали, а іконостас, знищений у пожежі, відновили [5, 354].

Остання жаклива пожежа, яка у 1784 р. знищила майже весь Глухів, значно пошкодила навіть кам'яні церкви, у тому числі і Миколаївську: «Всредине города обнесеннаго земляным валом церковей приходских 4 в которых осталось только то что было каменное, а прочее из дерева зделанное без остатка сгорело» [10, арк. 14]. Після цієї пожежі багато визначних глухівських архітектурних споруд більше вже ніколи не відбудовувались. Миколаївській церкві у цьому відношенні пощастило. Її відремонтували, улаштували новий іконостас. У 1811 р. до храму прибудували північний та південний притвори [5, 353]. Стіни храму розписали олійними фарбами з зображеннями святих. У куполі читався напис: «Звезда бо от звезды разнствует в славе; также и воскресение мертвых» [1, 280].

Остання реконструкція іконостаса відбулась у 1864 році. Збереглось його фото, зроблене на початку XX ст. (Рис. 3). Кілька ікон в іконостасі були написані італійцем Паоло Нерушеллі, який оселився у Глухові, й, навіть, став називатися на український манер Павлом Нерушем. Саме так він підписувався під своїми художніми творами. Роботи П. Нерушеллі, на думку відомого мистецтвознавця В.Г. Пуцка, ще й зараз можуть знаходитись у приватних

Рис. 3. Іконостас Миколаївської церкви після реконструкції 1864 р. (Світлина поч. XX ст.)

оселях глухівчан [11, 113]. Він же, вивчивши опис церковного майна 1854 року, зробив висновок про улаштування опалення храму у 1870 р. [11, 108], що у часі збігається з будівництвом західного притвору з дзвіницею за проектом місцевого архітектора А. Гросса коштом С.А. Терещенка [5, 353].

Після закриття храму у 1930 р. все церковне начиння вивезли, іконостас знищили, перетворивши сакральну споруду на складське приміщення. Не збереглися і розписи в інтер'єрах. У 1976 р. інститутом «Укрпроектреставрація» був розроблений реставраційний проект, котрий втілювався в життя протягом тривалого часу. Реставраційні роботи були завершені у 1992 р. вже після того, як роком раніше храм передали релігійній громаді [5, 354].

У 2003 р. автор статті провів огляд підвальної частини храму, що знаходиться під бабинцем. Тоді ж було з'ясовано, що з підвалу, де влаштовано опалювальну піч, йде спеціальний вентиляційний хід, який тягнеться попід дерев'яною підлогою через всю церкву аж до вівтаря. Вірогідно піч і вентиляційний хід для руху теплого повітря були влаштовані одночасно з будівництвом дзвіниці у XIX ст.

Крім цього, у підвальній частині храму був виявлений склеп із залишками поховання. Глибина до верхньої частини склепу від сучасної поверхні становить приблизно 2–2,5 м. Вхід до місця, де виявлено склеп, знаходиться у східному куті підвалу. Він являє собою своєрідний дверний

Рис. 4. Реконструкція жіночого вбрання, виявленого у похованні у Миколаївській церкві

отвір у формі напіварки. У період, коли храм використовувався як складське приміщення, східна цегляна стіна склепу була проламана, але слідів грабунку не відмічено. Скоріше за все сюди навідалися дітлахи, і, не виявивши зверху ніяких речей, покинули об'єкт своєї уваги. Небіжчик був похований у дерев'яній труні. Залишки тліну дають змогу установити, що домовина зроблена із соснових дощок, та, за допомогою дрібних цвяшків з мідними голівками, оббита атласом й вузькими стрічками, декорованими металізованою ниткою (т. з. «позументом»), ззовні та атласом зсередини. З часом тканина набула коричневого кольору. У небіжчика частково збереглися кістки черепа, ключиць, лопаток, фрагментарно – плечові та кістки передпліччя. За визначенням судмедексперта

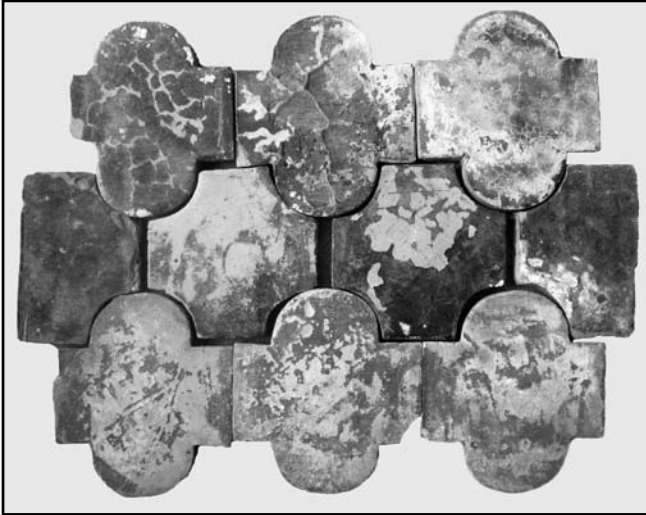

Рис. 5. Керамічні плитки, вкриті різнокольоровою поливою з віктаря Миколаївської церкви

Рис. 6. Вигляд верхньої частини кіоту зі східного фасаду Миколаївської церкви до розчистки його від нашарувань олійної фарби

А.І. Чайки, кістяк міг належати жінці віком до 40 років. Під залишками зотлілих дощок та будівельним сміттям були виявлені рештки жіночої сукні (Рис. 4). Як сама тканина, так і елементи одягу є зразками дорогого імпорту, що може свідчити про поховання представниці заможної української шляхти. Поряд знаходилося ще одне поховання, без склепу, у дерев'яній труні. Воно було зруйноване при перебудові Миколаївської церкви у XIX ст. Збереглися тільки гомілкові кістки та фрагменти шкіряних жіночих чобітків. Глибина поховання від сучасної поверхні складала близько 3 м [12, 27–29]. Як відомо зі щоденника Якова Марковича, у Миколаївській церкві була похована донька гетьманши Анастасії Марківни Скоропадської від першого шлюбу з генеральним бунчужним Костянтином Голубом – Євдокія Костянтинівна – удова генерального судді Івана Чарниша. Вона померла 3 червня 1743 р. Згідно зі щоденником Я. Марковича, «для обою гроба ея купили тут атласу чорнаго и

позаменту сребреннаго...» [13, 192], що цілком відповідає матерії з домовини, виявленої у склепі під Миколаївською церквою. Не виключено, що ми маємо справу з похованням Євдокії Костянтинівни Чарниш (Голуб) (до 1700 – 1743 рр.).

Восени 2009 р. робітниками, що проводили поточний ремонт церкви, у її вівтарній частині були виявлені керамічні плитки, покриті різнокольоровою поливою (Рис. 5). Оскільки всі плитки будівельники винесли на подвір'я, наразі неможливо установити, яким чином вони розмішувались у вівтарі. За свідченням самих робітників, плитки знаходилися під двома настилами дерев'яної підлоги, що, безперечно, вказує на їх давній вік. Також з'ясовано, що вони були знайдені у кількох місцях вівтарної частини храму, у тому числі й під стінами, де їх підігнали одна до одної. Отже можна зробити попередній висновок, що ці керамічні плитки устеляли підлогу вівтаря кінця XVII ст.

Традиція покриття підлоги полив'яними керамічними плитками сягає часів Візантійської імперії. Пізніше, після прийняття християнства, підлога перших давньоруських храмів за аналогією була декорована такими ж плитками [13, 47]. До речі, у Глухові в минулі роки автором статті було знайдено кілька полив'яних плиток XII–XIII ст., які можуть свідчити про можливість існування в місті християнських храмів часів Київської Русі. Згодом керамічна підлога у багатьох храмах була замінена дерев'яною.

Плитки, подібні до глухівських, були виявлені під час археологічних досліджень Іллінської церкви у Чернігові. Збудована ще у давньоруський час, вона у XVII ст. була повністю перебудована. Керамічні плитки з вівтаря Миколаївської церкви за технологією виготовлення подібні до плиток чернігівського храму, але відрізняються за конфігурацією. Вони зроблені з однорідного керамічного тіста від світло-коричневого до теракотового відтінків, мають розмір (з незначним коливанням) 20 x 20 x 3 см, у переважній більшості вкриті кольоровою поливою коричневого та зеленого кольорів. І якість їх виготовлення, і якість покриття бажають бути кращими. Оскільки розміри двох однакових плиток коливаються у межах 1,5–2 см, їх важко підігнати одна до одної. Відсутність слідів будівельного розчину на зворотному боці вказує на застосування звичайної підстилки з глини (її залишки є на плитках) при викладенні підлоги. Плитки можна розділити на два типи – хрестоподібні та фігурні. Перші вкриті зеленою поливою, другі – коричневою. Крім хрестоподібних та фігурних знайдено кілька розбитих плиток прямокутної форми, схожих на давньоруську цеглу-плінфу. Їх точні розміри установити неможливо, оскільки не всі фрагменти збереглися.

Більшість плиток мають тріщини та чорні плями від перепалу, що може свідчити про наслідки однієї з пожеж XVIII ст. Підтвердженням тому слугує і

Рис. 7. Елементи кіоту, вкриті поліхромною поливою після розчистки

той факт, що під шаром піску потужністю 25–30 см, яким засипано всю віттарну частину під дерев'яною підлогою, знаходиться потужний шар деревного вугілля. Після відбудови храму керамічна підлога, вірогідно, опинилася під дерев'яним настилом.

Знахідка автентичної підлоги у віттарі Миколаївської церкви відкриває дослідникам нові, досі невідомі факти в історії її будівництва. Не виключено, що такою плиткою у XVII ст. могла бути вистелена підлога й інших частин храму.

Дослідження 2013 року дали змогу з'ясувати, що денна поверхня первісного кам'яного храму знаходиться на глибині 1,2 м. При детальному вивченні культурних нашарувань у шурфі, закладеному біля північної стіни, прослідковано два прошарки деревного вугілля. Перший залягає на глибині 1 м і, вірогідно, є наслідком пожежі 1748 року; над ним – потужний шар будівельного сміття, що містить биту цеглу та вапняний розчин (підтвердження відбудови храму після пожежі). Другий прошарок знаходиться на глибині близько 0,6 м і є свідченням пожежі 1784 р. Над ним також зафіксовано шар будівельного сміття з великою кількістю вапняного розчину.

Найбільшою несподіванкою у дослідженнях храму 2013 р. стало з'ясування часу улаштування ніші на східному фасаді, в якій зараз знаходиться ікона Божої Матері «Троєручиці». По периметру ніша оздоблена фігурною ліпниною, утворюючи своєрідний кіот, котрий довгий час фарбувався синьою олійною фарбою (Рис. 6). Вважалось, що кіот був зроблений з дерева або цементу під час пізніших перетворень та реконструкцій храму. При проведенні реставрації фасадів у 2013 р. були зняті тиньківка у ніші й багаторічні нашарування олійної фарби з фігурної ліпнини. Тоді ж і виявилось, що кіот конструктивно пов'язаний з цегляною кладкою при побудові кам'яної Миколаївської церкви наприкінці XVII ст., а його елементи покриті поліхромною поливою (Рис. 7). Подібні

Рис. 8. Колонна та полив'яне обрамлення кіоту

прийоми були характерними для декорування як культових, так і громадських споруд Гетьманщини кінця XVII ст. [15, 227]. Особливої популярності на Лівобережжі у цей період набули рельєфні ікони, які розміщували на фасадах храмів як у обрамленні керамічних кіотів, так і без них. Як зазначає дослідниця церковно-обрядової кераміки України А. Колупасва, виникненню такого явища сприяв високий розвиток мурованої архітектури, гончарства та вплив західного ренесансно-барокового стилю на традиційне українське мистецтво [16, 477].

Ніша обабіч акцентована колонами, які мають особливості, притаманні як коринфському, так і композитному ордерам, але у дещо спрощеному вигляді (Рис. 8). Вірогідно, що майстер під впливом різних архітектурних стилів зробив свій витвір у вигляді симбіозу національних та західноєвропейських традицій. Оскільки більшість храмів того періоду знищено, виявлення автентичних зразків декору є великою рідкістю [16, 477].

Повертаючись до поліхромної поливи, якою вкриті елементи кіоту на східному фасаді Миколаївської церкви, слід згадати про поліхромні кахлі, що використовувались у зовнішньому оздобленні палацу І. Мазепи у передмісті Батурина Гончарівці, виявлені під час робіт українсько-канадської експедиції під керівництвом В. Мезенцева, В. Коваленка, Ю. Ситого та В. Скорохода [17, 155–161]. У Глухові по пров. Поштовому, під час реконструкції будинку

монастирського постоялого двору, також були знайдені фрагменти поліхромних кахлів [18, 52]. Як відомо з писемних джерел, на тому місці знаходились «палати полковника Миклашевського», що вражали своєю вишуканістю [19, 9]. Як палац І. Мазепи на Гончарівці, так і палати М. Миклашевського були збудовані у кінці XVII ст. Порівнюючи кахлі та ліпнину кіоту, можна бачити подібність кольорової гама поливи, використаної у їх розписі. Здебільшого полива має жовтий, синій, бірюзовий та коричневий кольори. З великою долею вірогідності можна говорити про те, що кіот на східному фасаді Миколаївської церкви – унікальний збережений зразок українського кахлярства кінця XVII ст. Не виключено, що у кіоті могла знаходитися поліхромна кахляна ікона, яка, на жаль, не збереглася.

Миколаївська церква у місті Глухові є рідкісним зразком храмового будівництва доби гетьманування Івана Мазепи. Унікальність її полягає ще й у тому, що вона протягом кількох століть, переживши кілька пожеж, реконструкцій, запусіння та відбудову, практично зберегла свій автентичний вигляд.

Посилання

1. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 7. Стародубский, Мглинский, Новозыбковский, Глуховский и Нежинский уезды. – Чернигов, 1873. – 436 с.
2. Цапенко М.П. Архитектура Левобережной Украины XVII–XVIII веков. – М., 1967. – 236 с.
3. Пуцко В.Г. Николаевская церковь в Глухове (1693–1695) // Филевские чтения. Вып. X. – М., 2003. – С. 249–262.
4. Пуцко В.Г. Церковна топографія Глухова XVII–XVIII ст. // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. – К.: Глухів, 2009. – Вип. 2. — С. 90–96.
5. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: виявлення, дослідження, фіксація. – К., 2005. – 586 с.
6. Пуцко В.Г. Память былого. Об одной утраченной церковно-исторической традиции // Глухів і округа. – Глухів, 2008. – Вип. 1. – С. 63–75.
7. Вечерський В.В. Гетьманські столиці України. – К., 2008. – 320 с.
8. Деркач А.Л. Глухів – гетьманська столиця. – К., 2000. – 176 с.
9. Апанович О. Ще одне джерело з історії України XVIII сторіччя. Чернігівський літопис. Неопубліковані сторінки // Наука і культура: щорічник. – К., 1989. – Вип. 23. – С. 213–231.
10. Державний архів Чернігівської області, ф. 54, оп. 1, спр. 3251, арк. 14.
11. Пуцко В.Г. З інвентаря Глухівської церкви середини XIX ст. // Збереження історико-культурних надбань Сіверщини. – Глухів, 2005. – С. 185–187.
12. Коваленко Ю.О. Поховання XVII ст. під Миколаївською церквою у м. Глухові // Збереження історико-культурних надбань Глухівщини. – Глухів, 2003. – С. 27–29.
13. Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича. Ч. II. Изд. Александра Марковича. – М., 1859. – 242 с.
14. Раппопорт П.А. Строительное производство Древней Руси. – СПб., 1994. – 159 с.
15. Мезенцев В.І. Західні, українські та російські прийоми в архітектурі й декорі палацу І. Мазепи в Батурині // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. – К.–Глухів, 2013. – Вип. 6. – С. 220–234.

16. Колупаєва А. До історії церковно-обрядової кераміки в Україні (XI – поч. XXI ст.) // Народознавчі зошити. – Львів, 2012. – № 3(105). – С. 469–496.

17. Мезенцев В.І. Декор палаців І. Мазепи в Батурині за матеріалами розкопок 2009 р. // Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр. – К.–Глухів, 2010. – Вип. 3. – С. 151–163.

18. Коваленко Ю.О. Археологія м. Глухова доби українського козацтва XVII–XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2008. – Вип. 17 – С. 49–55.

19. Путешествие в святую землю московского священника Иоанна Лукьянова (1710–1711). – М., 1862. – 104 с.

Коваленко Ю.А. Новые открытия в Николаевской церкви г. Глухова

В статье кратко изложена история создания и существования выдающегося сакрального сооружения Гетманщины – Свято-Николаевского храма в городе Глухове. Приводятся результаты последних исследований, сделанных во время реставрационных работ, проводившихся ранее и продолжающихся ныне.

Ключевые слова: сакральная архитектура, элекция, анафема, полихромные изразцы.

Kovalenko Yu. O. New discoveries at St Nicholas Church of Hlukhiv

The article briefly describes the history of creation and existence of an outstanding sacral building of Hetmanate - St Nicholas church in the city Hlukhiv. Results of the last researches made during the restoration works which were carried out earlier and proceeding nowadays are given.

Key words: sacral architecture, election, anathema, polychrome tiles.

06.04.2015 р.

УДК 94(477):728.83 «189/190»

Н.М. Товстоляк

ІНТЕР'ЄРИ САДИБИ КАЧАНІВКА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Статтю присвячено вивченню палацових інтер'єрів садиби Качанівка кінця ХІХ – початку ХХ ст., що належала відомому українському підприємцю та меценату П.І. Харитоненку. За допомогою інвентарних книг проаналізовано оздоблення залів та житлових кімнат палацу, художні смаки власника та його родини.

Ключові слова: палацові інтер'єри, садиба Качанівка, Харитоненко, К.Шольц.

Садиба Качанівка, розташована у Чернігівській області України, з квітня 1897 до лютого 1918 р. належала родині відомого українського підприємця у галузі цукрової промисловості, мецената та громадського діяча Павла Івановича Харитоненка (1853–1914). Харитоненки були власниками численних маєтків на території Харківської та Чернігівської губерній, але до нашого часу в задовільному стані збереглася лише садиба Качанівка. З 1982 р. після організації на території садиби Державного історико-культурного музею-